

Riktlinjer för att förebygga stöld och skadegörelse

Innehållsförteckning

Hotbildsanalys	3
Två kategorier av tjuvar	4
Säkerhetsplan	4
Brottsförebyggande åtgärder	4
Fem steg till handling	
1. Minska möjligheten till att begå stöld och vandalism	5
2. Förhindra tillträde	6
3. Skapa rutiner för kontroll	7
4. Särskilt skydd för stöldbegärliga inventerier	8
5. Märk och dokumentera kulturhistoriska inventerier	10
När ett brott har skett	12
Kontakter	13
Litteratur	13

Utgivet av Skara stift 2014

Text: Linda Denlert, Studio Västsvensk Konservering

Ett rum öppet för alla

Svenska kyrkan äger och förvaltar det största sammanhållna kulturarvet som finns i Sverige. Kyrkornas arkitektur och konstnärliga utsmyckning har skapats av de främsta arkitekterna, konstnärerna och hantverkarna av sin tid.

Kyrkobyggnaden är full av historia. Föremål av olika slag rymmer berättelser. Kyrkorna ger oss känslomässiga värden som handlar om vårt ursprung och vår identitet.

Samtidigt är kyrkobyggnaderna ett levande kulturarv som fortfarande används för sitt ursprungliga ändamål – att fira gudstjänst. Här äger viktiga händelser i människors liv rum; dop, konfirmation, vigslar och begravningar. Hit söker man sig för en stunds stillhet och ro. Byggnaden och föremålen berättar om kristen tro. Det är viktigt att kyrkan finns där och att den vårdas. Genom undersökningar vet vi att många känner starkt för kyrkobyggnaden.

Därför är det viktigt att besökaren känner sig välkommen. En kyrka med en upplåst port säger också något om Svenska kyrkan som en öppen kyrka för alla. Den säger: "Du är en del av detta om du vill. Denna kyrka är också din kyrka".

Vid relationsändringen mellan kyrka och stat år 2000 upprättades ett avtal angående Svenska kyrkans ansvar att vårda det kyrkliga kulturarvet. I det ansvaret ingår att se till att alla medborgare kan ta del av det kyrkliga kulturarvet.

Men denna tillgänglighet ställer också krav på ett säkerhetstänkande. Denna folder vill ge råd och riktlinjer för hur det kan stärkas. Låt våra kyrkor få fortsätta att välkomna människor och vara ett öppet rum för alla!

Tillgänglighet

Vid relationsändringen mellan kyrka och stat år 2000 upprättades ett avtal angående Svenska kyrkans ansvar att vårda det kyrkliga kulturarvet.

I kyrkans ansvar ingår att se till att alla medborgare kan ta del av det kyrkliga kulturarvet. Tillgängligheten för alla till de kyrkliga kulturminnena ställer krav på ett säkerhetstänkande.

När kyrkliga kulturminnen utsätts för stöld och skadegörelse förlorar samhället viktiga kulturföremål och kulturmiljöer som bidrar till att skapa vår kulturhistoriska identitet. De kulturhistoriska värdena som förloras är ofta omöjliga att ersätta. Med den insikten blir arbetet att förebygga kulturarvsbrott mycket viktigt.

Allt skyddsarbete måste börja med en genomgång av fakta för att skapa en bild av verkligheten (Svalin Gunnarsson s.17). För varje kyrka finns ett antal mer eller mindre sannolika hot som kan vara riktade mot verksamheten, byggnaden eller personer. Det första steget i församlingens skyddsarbete är att bli medveten om dessa hot.

Hotbildsanalys

En hotbildsanalys är en utvärdering av församlingens samlade bild av potentiella hot och de risker som dessa hot kan medföra. Hotbildsanalysen bör vara så utförlig som möjligt och belysa alla tänkbara synvinklar. Därför bör representanter från alla yrkesgrupper inom arbetslaget ingå i den grupp som arbetar fram hotbildsanalysen.

En aktuell hotbild kan församlingen komma

fram till genom att inspektera kyrkan och identifiera byggnadens och områdets svaga punkter. Sårbarheten i verksamheten och lokalerna kan analyseras genom att arbetsgruppen sätter samman och besvara relevanta frågor om faktiska förhållanden, som till exempel:

- Står kyrkan tom eller överksam under längre perioder?
- Lämnas kyrkan öppen utan tillsyn?
- Finns det stöldbegärliga inventarier i kyrkorummet?
- Är kyrkans skalskydd d.v.s. fasad, tak, dörrar, fönster och lås, inbrottssäkert enligt aktuell standard?
- Finns det åtkomlig metall utvändigt på kyrkan t ex tak och delar för vattenavledning?
- Finns det stöldbegärliga föremål på kyrkotomten och kyrkogården?
- Är det lätt för fordon att komma intill kyrkan, även utanför arbetstid?
- Är den lokala brottsligheten hög?
- Är det omgivande samhället medvetet om kyrkans vikt som kulturarvsbyggnad?

Den lokala polismyndigheten kan bistå med en omvärldsanalys över brott i närområdet. Upplysningar om aktuell brottsstatistik finns hos Brottsförebyggande rådet (BRÅ) eller Svenska kyrkans eget försäkringsbolag, Kyrkans försäkring. År 2005 publicerade BRÅ undersökningen Brottsplats Kyrkan som bygger på en omfattande enkätundersökning av 652 kyrkor. I brottsstatistiken finns intressant fakta som kan användas i hotbildsanalysen.

Hotbilden är inte statisk utan i ständig förändring. Under de senaste tio åren har risken för koppelstölder ökat markant till följd av ett sti-

gand pris på råvarumarknaden. Det innebär att hotbilden för inventarier och fasaddelar som är tillverkade i koppar eller kopparlegering är högre än vad som kan anses vara normalt. Genom att regelbundet omvärdera hotbilden kan församlingen bli varse förhöjda risker och vidta lämpliga brottsförebyggande åtgärder.

Två kategorier av tjuvar

Lite grovt kan de som stjälar från kyrkan delas in i två kategorier. Tillfällighetstjuven stjälar för att snabbt omsätta föremålet i pengar. Brottet är oplanerat och tjuven agerar när tillfälle ges. Brott som begås av denna kategori tjuvar är relativt enkla att förebygga.

En klassiker är att vaktmästaren klipper gräs, iförd hörselskydd, och då kan tjuven relativt obemärkt skrida till verket.

Det är betydligt svårare att skydda sig emot brott som begås av nästa kategori, yrkestjuven. Inte sällan har yrkestjuven kunskap om kulturhistoriska föremål och objekten är utvalda. Brotten är planerade med rekognosering och noggranna förberedelser, ibland utförs det på uppdrag av någon annan. I Centraleuropa finns det organiserade ligor som ägnar sig åt kulturarvsbrott, kanske är det även så i Sverige. (Mandergrehn s. 34)

Säkerhetsplan

Den kunskap som framkommer i hotbildsanalysen är viktig eftersom den ger församlingen bättre förutsättningar att hantera riskerna och fatta genomtänkta beslut. Kännedomen blir grunden för kyrkans säkerhetsplan. Varje församling bör ha en säkerhetsplan. I planen redovisar församlingen konkret hur man tänker arbeta för att

skapa säkerhet för personal, besökare, byggnader och inventarier. Där ska också tydligt framgå vem eller vilka som gör vad när något inträffar och vilka kontaktvägar som är relevanta. Planen skall fungera som ett styrande verktyg och fastställs av kyrkorådet eller kyrkonämnden. Liksom hotbildsanalysen är säkerhetsplanen ett levande verktyg som behöver följas upp och justeras regelbundet. I Säkerhetshandbok för kyrkan finns på s. 11 förslag på vad som kan ingå i en säkerhetsplan.

Brottsförebyggande åtgärder

Att förebygga stöld och vandalism är att minimera förutsättningarna för gärningsmannen att utföra brottet. Enligt Brottsplats kyrkan så sker lika många brott under dagtid som på natten. 44 procent av församlingarna rapporterar att stölderna skett i samband med ett faktiskt inbrott medan 64 procent anger att det är stöld men inget inbrott, det vill säga att kyrkorummet har stått öppet (Svalin Gunnarsson s.25).

De första åtgärderna som vidtas är vanligen att lås uppdateras och larm installeras. Dessa åtgärder är viktiga ur ett brottsförebyggande perspektiv men ett uppbrutet lås och ett aktiverat larm talar bara om att tjuven har varit där. Ofta sätter vi alltför stor tilltro till tekniken. Det i särklass bästa sättet att minimera stöldrisken är mänsklig närvaro, en bemannad kyrka med vaksam personal. I det förebyggande arbetet är det viktigt att alla anställda, särskilt nyanställda, är medvetna om kyrkans säkerhetsarbete och får en kontinuerlig uppdatering. Personalen som arbetar i kyrkan till exempel vaktmästare och kyrkovårdar bör ges extra utrymme i tjänsten för det dagliga säkerhetsarbetet.

Fem steg till handling

1

2

3

4

5

1

Minska möjligheten att begå stöld och vandalism

Föreslagna åtgärder kan bidra till att dämpa gärningsmannens motivation genom att minska förutsättningarna för att han/hon ska lyckas med att genomföra brottet.

- Obemannade kyrkor ges daglig tillsyn, gärna vid oregelbundna tider.
- Stöldbegärliga inventarier som är lätta att ta med sig, flyttas från kyrkorummet och förvaras på ett säkert sätt.
- Håll viktiga dörrar inuti kyrkan låsta även när kyrkan är öppen.
- Möt besökaren, en personlig kontakt med kyrkans personal kan verka avskräckande för den som tänker begå brott.
- Observera händelser som ter sig annorlunda t ex personer som uppträder annorlunda eller främmande fordon som iakttas på oväntade tider, notera registreringsnummer.

2

Förhindra tillträde

Med olika barriärer kan man skapa förutsättningar som har en brottsförebyggande verkan. Genom att kraftigt reducera tillträdesmöjligheten till kyrka och omgivande tomt kan man förhoppningsvis helt förhindra ett brottsligt uppsåt.

- Avgränsande murar och staket med låsbara grindar runt kyrkotomten/kyrkogården minskar möjligheten för ett fordon att komma intill kyrkan.
- Att sätta galler för fönster, särskilt till sakristian, är ett sätt att öka skyddet.
- Håll viktiga dörrar inuti kyrkan låsta när kyrkan är stängd.
- Avlägsna eller lås fast föremål runt kyrkan som t ex bänkar och soptunnor vilka kan användas som avsatts för att ta sig upp till fönster eller till utskjutande stegar.
- Förvara stegar inlåsta i kyrkan, verkstad eller uthus.

I planeringsarbete måste man vara medveten om att åtgärder som motverkar tjuvens tillträde även blir ett hinder för utryckningsfordon. I händelse av brand är detta särskilt olyckligt. Resonera igenom båda händelseförloppen och konsekven-

serna av eventuella barriärer och rådgör med den lokala räddningstjänsten innan aktiva åtgärder vidtas.

3

Skapa rutiner för kontroll

Fasta rutiner som tillsynsrundor bör ingå i församlingens dagliga säkerhetsarbete. Det är lämpligt att skapa ett protokoll över det som ska kontrolleras så att de dagliga tillsynsrundorna håller samma höga säkerhetsnivå oberoende av vem som utför den. Om kyrkans hotbild anses vara hög bör tillsynsrundan utföras av två i personalen för att öka den personliga säkerheten.

- Utför dagliga tillsynsrundor av kyrkans yttre och inre.
- Interiörbilder över inventariernas placering kan vara ett hjälpmedel för att snabbt se om ett föremål saknas.
- Öka medvetenheten internt bland medarbetarna om kommande eller pågående arbeten i kyrkan eller i anslutning till kyrkan som utförs av extern entreprenör.
- Öka lokalsamhällets medvetenhet om pågående arbeten. Grannsamverkan.
- Skapa säkerhetsrutiner i förhållande till externa entreprenörer beträffande identifiering, arbetstider och tillgänglighet (utlån av nycklar m m).

Regelbundna rutiner ger en högre säkerhet men de är också lätta för tjuven att memorera och planera efter. Det är därför bra att emellanåt bryta mönstret.

4

Särskilt skydd för stöldbegärliga inventarier

Flera av kyrkans inventarier är stöldbegärliga på grund av sitt ekonomiska, historiska eller estetiska värde. Den vanligaste tjuven är tillfällighetstjuven. Att förse stöldbegärliga inventarier med ett särskilt skydd blir ett effektivt sätt att förhindra dessa oplanerade stölder.

- Silverinventarier förvaras i ett certifierat stöldskyddsskåp.
- Inventarier som används sällan eller inte alls, kan visas i en stöldsäker monter.
- Medeltida skulpturer kan låsas fast på sin plats i kyrkorummet med en individuellt anpassad mekanisk stöldsäkring.
- Ljuskronor, basunänglar, triumfkors och triumfkrucifix kan förses med lås.
- Kriminalteknisk skyddsmärkning av exteriör metall prövas för närvarande på svenska kyrkor i syfte att förebygga kopparstölder och identifiera stulen metall.

För att förse skulpturer och ljuskronor m m med en mekanisk stöldsäkring behövs ett tillstånd från länsstyrelsen. Stöldsäkringen ska utformas och installeras av professionella hantverkare i samråd med antikvarisk medverkande som lämpligen är en konservator. Skyddet ska sedan

godkännas för sin användning av försäkringsbolaget.

Ett fastlåst inventarium är svårare att evakueras i en nödsituation. Räddningstjänsten behöver ha god kännedom om vilka inventarier som har lås och vart nycklarna finns förvarade.

Stöldsäkring av medeltida skulpturer

Efter de omfattande stölderna som drabbade västernorrland har läns museets konservator, Lennart Kristiansson, tillsammans med museets smed "ofrivilligt" blivit experter på mekanisk stöldsäkring. Kunskapen om konstruktionen och tekniken för tillverkningen har vuxit fram ur praktiska försök. I dag är flera av länets medeltida skulpturer skyddade med den typ av stöldsäkring som skissen visar och erfarenheterna är goda. Vid två tillfällen har stöldsäkringar varit med i skarpa lägen, ett inbrott i Lidens gamla kyrka och ett i Trönö gamla kyrka. Flera av inventarierna stals men inte de fastlåsta skulpturerna.

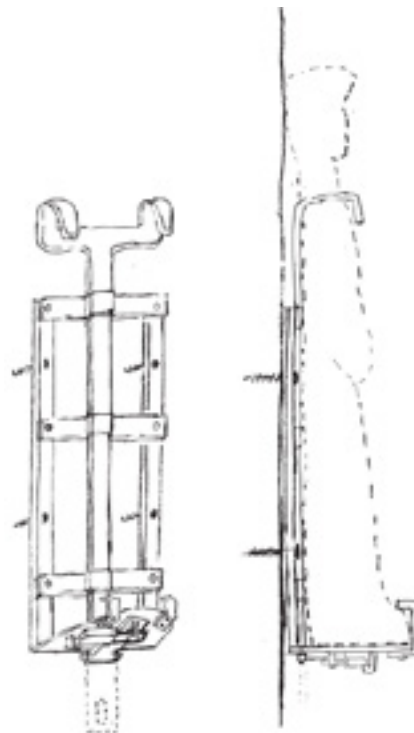
Stöldsäkringen lämpar sig väl för fristående skulpturer. Om skulpturerna är placerade i ett altarskåp/helgonskåp eller på en predikstol är lösningen mindre lämplig eftersom hål måste tas upp i originalmaterial.

- Stöldsäkringen ger ett gott skydd mot tillfällighetsstölder.
- Stöldsäkringen är ett extra hinder som yrkestjuven måste forcera vilket tar mer tid.
- Stöldsäkringen rekommenderas tillsammans med inbrottslarm som är kopplat till en mottagare. I glesbyggd kan larmet gå till räddningstjänsten istället för polisen.

Nackdelen med den mekaniska stöldsäkringen är att den låses med ett hänglås. I händelse av brand måste låset låsas upp.

KONTAKTUPPGIFTER

Lennart Kristiansson
Västernorrlands Länsmuseum
0611-886 21

5

Märk och dokumentera kulturhistoriska inventarier

Att kunna identifiera en kyrkas egendom via en specifik märkning är tillsammans med en noggrann dokumentation ett ovärderligt bevisunderlag för att kunna härleda ett stulet föremål.

Varje församling är enligt Lagen om kulturminnen skyldiga att föra en förteckning över sina kulturhistoriskt värdefulla inventarier (4 kapitlet, 7-8 §). Se till att inventarieförteckningen har en skriftlig beskrivning av föremålen och att det finns kompletterande bilder i god kvalitet. Inventarieförteckningen bör innehålla följande uppgifter om föremålet:

- Material, mått, vikt (för mindre metallföremål), tillverkningsår eller anskaffningsår
- Konstnär och stämplars
- Unika kännetecken som färg, form
- Specifika skador som grova repor, deformation, missfärgning
- Uppgifter om märkning och var den är placerad
- Dokumentationsbilder, en bild på varje sida samt närbild på stämplars eller skador

Inventarierna ska märkas med en kod som är unik för kyrkan. Med fördel kan den befintliga församlingskoden (LKF-koden) användas.

Märkningen ska naturligtvis inte skada föremålet och det kan därför vara lämpligt att låta en fackman utföra märkningen. Väljer församlingen att märka själva ska man rådfråga en konservator om vilka metoder och produkter som är lämpliga för att märka de olika materialen med. Generellt gäller följande:

- Metallinventarier märks genom att koden graveras in i föremålet. Märkningen skall utföras av fackman (gravör, guldsmed). Åtgärden kräver tillstånd från Länsstyrelsen.
- Märkning av textilier utförs aldrig direkt på föremålet. Märkningen görs på bomullsband som med glesa stygn sys fast på föremålet.
- Märkning av träföremål utförs aldrig direkt på föremålet. Märkningen görs på en lackad yta för att förhindra att färgen från pennan suger in i träet.
- Använd inte klisterlappar, tejp, nålar, gem och gummisnoddar eftersom de skadar föremålen.

Skydd mot kopparstöld

Den växande omfattningen av kopparstöld är ett problem för kyrkobyggnader som ofta har takbeklädnad och vattenavrinning i koppar. Tidigare har tjuven ofta varit lokal och bytet mindre men i dag ser vi kyrkor som har blivit helt rensade på sin utvändiga koppar. Stölderna är riksomfattande och volymmässigt så stora att man kan miss-tänka att de sker i organiserad form med slutdestination i utlandet (Mandergrehn s.28). Problemet är uppmärksammat av Brottsförebyggande rådet, Riksantikvarieämbetet och Rikspolisstyrelsen och det sker nu (2013-2014) en nationell samordning, vilket förhoppningsvis kan förbättra situationen.

Kriminalteknisk skyddsmärkning

Flera av våra grannländer använder kriminalteknisk skyddsmärkning eller så kallad DNA-färg för att märka utvändiga metallföremål. Färgen har en unik DNA-profil vilket innebär att stulen metall kan identifieras och kopplas till en specifik brottsplats. Färgen appliceras på samma sätt som en traditionell färg men är bara synlig om den belyses med ultraviolett ljus.

DNA-färg är en metod som kan användas i både brottsförebyggande och brottsbekämpande syfte. I dag är märkningen främst brottsförebyggande eftersom det saknas regelverk för kontroll vid upphandling av metallskrot.

Metoden är en ny företeelse i den svenska kulturvården och kunskapen om färgens långsiktiga inverkan på bäraren är låg. Riksantikvarieämbetet har initierat ett forskningsprojekt i ämnet tillsammans med andra intressenter, bl.a. Västerås Stift. Förhoppningsvis kommer forskningen att resultera i nya riktlinjer för färgens tillämpningsområden, innan dess bör färgen endast användas på utvändiga koppar.

DNA-färg kan beställas via Kyrkans Försäkring.

KONTAKTUPPGIFTER

Erika Hedhammar, Riksantikvarieämbetet
08-5191 8371
erika.hedhammar@raa.se

Kyrkans försäkring
021 – 17 85 25, 021 – 17 85 27
info@kyrkansforsakring.se

Flera kopparnitar är stulna från dörren till kyrkans sakristia. Foto Studio Västsvensk Konservering

När ett brott har skett

Det är viktigt att alltid göra en polisanmälan när det skett en stöld eller skadegörelse av kyrkligt kulturarv. Utan kännedom av brottet har polisen ingen möjlighet att söka efter gärningsman eller stöldgods. Även om brottet förefaller vara obetydligt så kan det vara en viktig pusselbit i utredningen av en mer omfattande stöldhärva.

Den personliga säkerheten ska alltid sättas först. Överraskar man en tjuv är första prioritet att larma polis och iaktta försiktighet. Om det är möjligt lägg personens utseende, klädsel och fordon på minne och notera registreringsnumret. Brottet anmäls till den lokala polismyndigheten som tar upp anmälan och åtminstone initialt handlägger ärendet.

Majoriteten av inventarier stulna ur kyrkan exporteras och säljs på internationella marknader. Det är därför viktigt att de tillgripna föremålen efterlyses internationellt. Det är den lokala polismyndighetens ansvar att kontakta Enheten för Internationellt polissamarbete (IPO) så att IPO kan begär en efterlysning på Interpols databas Stolen Works of Arts (Mandergrehn s.27).

Efterlysningen bör innehålla en utförlig beskrivning av föremålet samt dokumentationsbilder. Det förutsätter naturligtvis att församlingen har en bra inventarieförteckning.

Kontakter

Brottsförebyggande rådet

www.bra.se

Box 1386

111 93 Stockholm

Besöksadress: Tegnérgatan 23, 2 tr

Telefon till växel: 08-401 87 00

info@bra.se

SSF Svenska Stöldskyddsföreningen

www.stoldskyddsforeningen.se

115 87 Stockholm

Besöksadress: Tegelluddsvägen 100

Telefon: 0771-773 773

info@stoldskyddsforeningen.se

Kyrkans försäkring

www.kyrkansforsakring.se

Box 7, 721 03 Västerås

Telefon: 021-17 85 25, 021-17 85 27

info@kyrkansforsakring.se

Litteratur

Källman, L och Korsell, L (2008) Kulturarvsbrott. Riksantikvarieämbetet, Brottsförebyggande rådet, Statens Kulturråd. ISBN 978-91-7209-520-5

Mandergrehn, K och Anderson, H (2013) Kulturarvsbrott och konstförfalskning. Stockholm: Rikspolisstyrelsen. (pdf för nedladdning finns på www.polisen.se)

Svalin Gunarsson, E (2006) Säkerhets- handbok för kyrkan. Stockholm: Verbum.

Elvér, S (2005) Brottsplats kyrkan. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (pdf för nedladdning finns på ww.bra.se)